

OTTERPOPULATIE DIJT UIT

Weer als een vis in het water

Ruim twintig jaar geleden werd de laatste Nederlandse otter in Friesland doodgereden. Na succesvolle herintroductie groeit de populatie gestaag, ondanks de slachtoffers die vallen in het verkeer. Maar er dreigt een nieuw probleem op te treden: inteelt.

TEKST HANS WOLKERS FOTOGRAFIE ANP ILLUSTRATIES WAGENINGEN UR, JENNY VAN DRIEL

De dood van de laatste Nederlandse otter, in 1988, was het sluitstuk van een kwakkelperiode voor dit charismatische roofdier. De otter was nooit erg talrijk in Nederland; vissers konden het bloed van hun concurrent wel drinken en vervolgden het dier, vaak met succes. Watervervuiling, versnippering van het leefgebied en vooral het verkeer, deden de otter uiteindelijk de das om.

Nadat de otter was uitgestorven, deden onderzoekers en natuurbeschermingsorganisaties er alles aan om het leefgebied te verbeteren, om het dier nieuwe kansen te bieden. En met succes. Dankzij striktere regelgeving over de productie en het gebruik van chemische stoffen is de waterkwaliteit van de meeste Nederlandse rivieren en meren sterk verbeterd. Ook werkten natuurbeschermers met succes aan ontsnippering van het leefgebied, bijvoorbeeld met loopplanken onder bruggen. Want otters verplaatsen zich vaak langs de oevers, en kiezen bij doorkruising door een weg niet voor het veilige water, maar maken de gevaarlijke overstek over land.

De verbeteringen in de omstandigheden waren reden genoeg om de otter een nieuwe kans te geven, vonden wetenschappers en politici. In 2002 was het zover. Acht otters afkomstig uit Oost-Europa werden uitgezet in de Kop van Overijssel. In de loop van vijf jaar volgden nog ruim twintig dieren, in de Wieden, de Weerribben en de Rottige Meenthe.

RUIM HONDERD JONGEN

‘Alle provincies wilden de otter terug’, vertelt Hugh Jansman, ecooloog bij Alterra, onderdeel van Wageningen UR. ‘Uiteindelijk hebben we gekozen voor uitzetten in de Kop van Overijssel en Zuid-Friesland vanwege de grote aaneengesloten watergebieden.’ Maar de keuze voor het gebied was ook een strategische. ‘De Weerribben en de Wieden zijn uniek omdat ze samen een van de grootste laagveenmoerasgebieden in Europa vormen. Door daar otters los te laten, was er ook een belangrijke motivatie het gebied wettelijk te beschermen. We hebben de otter op een positieve manier misbruikt.’

De nieuwkomers hebben het goed gedaan, vindt de ecooloog. De dieren planten zich voort, met als resultaat ruim honderd jongen. ‘Het herintroductiegebied zit in-

middels met zo’n 30 tot 45 otters aardig vol’, stelt Jansman. ‘Een deel van de jongen is omgekomen in het verkeer, een deel is langs waterwegen weggetrokken naar nieuwe gebieden.’

Steeds vaker duiken dan ook elders otters op. Volgens Jansman zijn er regelmatig sporen gesignaleerd in andere delen van Friesland en Overijssel. Bij Doesburg leven waarschijnlijk enkele otters – half januari werd daar nog een dier doodgereden – en een waarneming bij Kortenhoef en een verkeersslachtoffer vlakbij Hazerswoude bewijzen dat de soort inmiddels het Vechtplassengebied heeft bereikt.

ZOEKEN NAAR EEN WIJFJE

Helaas zijn het vaak doodgereden dieren die aantonen dat de otter een nieuw gebied heeft gekoloniseerd. Jansman: ‘Otters kunnen lange zwerftochten maken op zoek naar een wijfje of een territorium. Ondanks de talloze barrières komen ze overal. Dat illustreert de veerkracht en het opportunisme van de soort.’ Als het lukt de leefomgeving verder te optimaliseren en het aantal verkeersslachtoffers te verminderen, ziet de toekomst er redelijk zonnig uit, verwacht hij. ‘Veel verbeteringen zijn eenvoudig en met beperkte kosten uit te voeren. De otter heeft niet veel nodig. Langs waterwegen zou het dier elke een tot twee kilometer wat struikgewas of een ruige vegetatie moeten hebben die kan dienen als dagrustplaats.’ Dat voorkomt dat de dieren op zoek gaan naar geschikte dekking en vervolgens omkomen in het verkeer.

Volgens Jansman is het verkeer verantwoordelijk voor 80 procent van de ottersterfte. Toch is het aantal verkeersdoden relatief eenvoudig terug te dringen, meent hij. ‘Naast dagrustplaatsen kun je denken aan een lagere maximumsnelheid op plaatsen waar een ottermigratieleroute een drukke weg kruist. Bij een verlaging van 80 naar 60 kilometer per uur is de verkeerssterfte al drastisch lager. Ribbels in het asfalt zijn ook een mogelijkheid; die maken naderende auto’s veel beter hoorbaar.’ De andere belangrijke doodsoorzaak is verdrinking in fuiken. Zo’n 20 procent van de ottersterfte komt op het conto van de fuikenvisserij. ‘Dit is vooral een probleem als de fuiken tot aan de oevers zijn uitgezet. Otters zwemmen namelijk vrij dicht langs de kant. Vissers zouden fuiken niet pal tegen de oevers moeten plaatsen, maar bijvoorbeeld een meter of tien ervan af.’ Effectief is het wellicht ook om de fuik te voorzien van een zogeheten stop-grid; die laat vis door, maar houdt otters en watervogels tegen.

GENETISCH DRAMA

Naast het gevaar door verkeer en fuiken, hebben de otters last van een onzichtbare sluipmoordenaar: inteelt. Die leidt tot vermindering van vitaliteit en vruchtbaarheid waardoor de Nederlandse otterpopulatie uiteinde-

‘Helaas zijn het vaak doodgereden dieren die aantonen dat de otter een nieuw gebied heeft gekoloniseerd’

lijk misschien niet levensvatbaar is. ‘Verwante otters paren nu met elkaar. Op basis van DNA-profielen van darmcellen in de poep zien we dat er inteelt optreedt’, vertelt Jansman. ‘Dit komt onder meer doordat enkele zeer dominante mannetjes alle vrouwtjes in hun omgeving bevruchten. De nakomelingen paren weer met elkaar, waardoor er van de genetische variatie nu nog maar de helft over is.’ Volgens Jansman zou het probleem van inteelt wellicht minder hebben gespeeld als alle 31 dieren in één keer waren uitgezet. Door een tekort aan geschikte dieren om in Nederland los te laten, zijn er over een periode van jaren steeds kleine groepjes geïntroduceerd. ‘Dat is over een lange periode uitgesmeerd’, stelt Jansman. ‘Hierdoor speel je dominante mannetjes in de kaart. Die kunnen zo gemakkelijk alle vrouwtjes dekken; dat is een genetisch drama.’

Om inteeltproblemen te voorkomen, is op korte termijn vers genetisch materiaal noodzakelijk, meent de otterexpert. Hij pleit dan ook voor bijplaatsing van nieuwe dieren, bijvoorbeeld in de Gelderse Poort, waar uiteindelijk plaats is voor zeker vijftig otters. ARK Natuurontwikkeling werkt momenteel samen met het Wereldnatuurfonds aan de uitzetting in dit gebied.

Ook het rivierengebied van Midden-Limburg biedt plaats aan een stuk of vijftig otters. Die populatie zou de Nederlandse otters met die in de Ardennen en Eifel kunnen verbinden. Verder pleit Jansman voor een kleine groep tussen de bronpopulatie in de Kop van Overijssel en de dieren bij Doesburg. ‘Enerzijds krijg je zo makkelijker de noodzakelijke uitwisseling; anderzijds vang je zwervers op die op zoek zijn naar een partner.’

NEDERLAND GIDSLAND

Ondanks alle problemen en knelpunten is Jansman optimistisch gestemd. ‘Ik ben ervan overtuigd dat de otter over twintig jaar weer een groot deel van zijn oorspronkelijke verspreidingsgebied in Nederland bezet. Wel moeten we oppassen dat hij door genetische verarming niet voor de tweede keer uitsterft.’ Dat vereist volgens Jansman financiële middelen, onder meer om de populatie te monitoren. Sinds kort ontbreekt het daaraan. ‘De geldkraan is dichtgedraaid’, zegt Jansman. ‘In het veld zien we hoogst zelden een otter, maar we kennen elk dier door DNA-analyses van de poep. Dit is de eerste winter dat we niets van ze weten, dat we in het duister tasten.’

Jansman vindt dat Nederland zich moet inspannen om de otter te behouden. Ook omdat het project veel nieuwe kennis oplevert. Jansman: ‘De problemen die China heeft bij de bescherming van de panda zijn niet wezenlijk anders dan waar wij bij de bescherming van de otter mee te maken krijgen: versnippering van het leefgebied en inteelt. Nederland kan zich met het otteronderzoek profileren als gidsland voor de bescherming van bedreigde soorten.’ ■

AFSLUITBARE OREN

De Europese otter (*Lutra lutra*) komt voor in het overgrote deel van Europa en Azië. Hij leeft in zowel zoet water als langs (rotsachtige) kusten. Net als de bunzing, de hermelijn en de das is de otter een marterachtige. Met maximaal twaalf kilo en bijna anderhalve meter lengte is de otter ongeveer even zwaar, maar langer dan de das. Een gestroomlijnd lichaam, tenen met zwemvliezen, afsluitbare oren en een waterdichte vacht maken van deze viseter een echte waterrat. Mannetjesotter hebben territoria die overlappen met die van diverse vrouwtjes. Otters zijn na twee jaar geslachtsrijp en krijgen jaarlijks, na een draagtijd van twee maanden, één tot vijf jongen, afhankelijk van de hoeveelheid voedsel. Na een jaar zijn de jonge otters zelfstandig. Ze gaan dan op zoek naar een eigen territorium. Juist die dieren vallen tijdens hun zwerftochten vaak ten prooi aan het verkeer.

DE OTTER IN NEDERLAND

